

vanuit de missionaire praktijk ontstaan. Colenso vertelt daar hoe hij tot zijn uiteenzetting is gekomen door kritische vragen van een Zulu-bekeerling, die hem assisteerde bij zijn vertaling van de Bijbel in Zulu. Het was liefde voor de waarheid die hem had gebracht tot de presentatie van alle overdrijvingen en tegenstrijdigheden in de tekst, met als consequentie een grondige afrekening met de gangbare opvatting van de letterlijke inspiratie van de Bijbel.

Over deel I sprak Kuenen, aanknopend bij zijn opmerkingen uit 1865,⁴³ ook in 1884 lovend. Hij verdedigde het tegen de aantijging dat Colenso daarin niets nieuws aan het licht heeft gebracht,⁴⁴ door te benadrukken dat de gegevens die Colenso te berde bracht in 1862 zo goed als vergeten waren en door de toonaangevende bijbelgeleerden van die tijd al te zeer veronachtzaamd waren.⁴⁵ Kuenen zal bij die opmerking in het bijzonder aan zichzelf gedacht hebben. In 1865 merkte hij naar aanleiding van deel I op: 'Wat mij zelve aangaat, ik erken gaarne door hem opmerkzaam te zijn gemaakt op bezwaren, die ik vroeger niet of niet genoeg had geteld.'⁴⁶ In 1870 zette hij uiteen hoe Colenso's deel I van grote invloed is geweest op zijn theorievorming met betrekking tot het ontstaan van de Pentateuch:⁴⁷ op grond van het door Colenso aangetoonde onhistorische karakter van de verhalende gedeelten van de zogenaamde 'Grundschrift' concludeerde Kuenen dat zij van jonge datum zijn; in samenhang met de acceptatie van de door Karl Heinrich Graf bepleite jonge datum van de priesterlijk-rituele voorschriften in de Pentateuch,⁴⁸ verdedigde Kuenen vervolgens de these dat de 'Grundschrift' (het later als Priestercode [P] aangeduide werk) de jongste oorkonde van de Pentateuch is.⁴⁹

In 1884 noemde Kuenen de invloed die Colenso op zijn opvatting heeft uitgeoefend niet met zoveel woorden. Wel maakte hij opmerkingen, die gelezen kunnen worden als een verklaring van het feit dat Colenso zich niet gewonnen heeft gegeven voor het standpunt van Kuenen. Kuenen stelde vast dat Colenso als bijbelcriticus autodidact was en zo blootstond aan dwalingen die hij in een goede school zou hebben leren vermijden, terwijl hij bovendien aanvankelijk al te snel van stapel was gelopen. Vóór de publicatie van deel I had hij al veel resultaten van onderzoek op papier gezet, die hij in volgende delen zou publiceren. Met betrekking daartoe merkt Kuenen op: 'Ook ten aanzien van deze had hij zich dus toen reeds eene eigene meening gevormd, waarvan hij zich later niet meer kon losmaken, en dat hoe-wel zij tegen de critiek niet bestand was en aan de eenheid en wetenschappelijke waarde van zijn werk afbreuk moest doen.'⁵⁰

Het is duidelijk. Kuenen achtte zijn theorie, die later door toedoen van in het bijzonder Julius Wellhausen toonaangevend is geworden,

St. Paul's views. I do not mean that he drew out the consequences of his principles, as I have tried to do: but I think that they are the genuine consequences of those principles.'

42. Voorbeelden bij Rogerson, *Criticism*, 221-3; Le Roux, *Two Ways*, 96-8.

43. *De Gids*, 190-4.

44. Kuenen noemt geen namen, maar moet het oog gehad hebben op Heinrich Georg August Ewald, die in een kritische bespreking van deel I betoogd had dat Colenso feitelijk de kritiek van de Engelse deïsten en Hermann Samuel Reimarus herhaalde. Vgl. Rogerson, *Criticism*, 8, 223, en zie verder C. Houtman, *Der Pentateuch: Die Geschichte seiner Erforschung neben einer Auswertung* (Kampen, 1994), 70-1, 76-8.

45. *MvB*, 10.

46. *De Gids*, 194.

47. Zie 'Critische bijdragen tot de geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst. v. De Priesterlijke bestanddeelen van Pentateuch en Josua,' *Theologisch Tijdschrift* 4 (1870), 391-426, 487-526 (pp. 398-401).

48. Kuenen heeft Colenso attent gemaakt op Grafs *Die geschichtlichen Bücher des Alten Testaments* (Leipzig, 1866). Zie brieven van 27